

"Vi snakker bare litt bredt"

Problemer som kan oppstå når lingvister og ikke-lingvister skal snakke om språk

Av Ellen Skolseg

Noe av problemet når man skal i gang med en sosiolingvistisk undersøkelse, er å avgrense og definere de språklige størrelsene man skal forholde seg til. Den første delen av denne artikkelen handler om denne problematiske prosessen generelt, og spesielt sett i forhold til prosjektet jeg skal i gang med. Den andre delen tar for seg problemer knytta til det å benytte seg av informantenes forståelse av det språksamfunnet de lever i. Mange sosiolingvistiske undersøkelser fokuserer like mye på intervjuobjektens uttalelser om språk som på den faktiske språkb Bruken, og dette aspektet står også sentralt i prosjektet mitt. Jeg kommer til å peke på at enkelte sider ved denne praksisen kan gi grunnlag for feiltolkninger, men vil likevel argumentere for at språkbrukernes forståing av den språklige virkeligheten de lever i, utgjør en nødvendig del av analysen.

Språklig variasjon på Romerike

Først litt om prosjektet jeg er i gang med. Jeg har vært stipendiat ved Universitetet i Oslo sia våren 1999, og prosjektet har foreløpig tittelen *Språklig variasjon på Romerike – en analyse av språklige strategier og språkholdninger i et brytningsområde*. Prosjektet tar utgangspunkt i hovedfagsavhandlinga mi (Skolseg 1994), som også

Målbryting 4 (2000): 149–165

<https://doi.org/10.7557/17.4739>

CC BY 4.0

var om talemålet på Romerike. I prosjektsøknaden tar jeg utgangspunkt i et hovedmål og tre delmål. Hovedmålet er å få større innsikt i språklig variasjon og endring generelt, og spesielt i forbindelse med talemålet på Romerike. Delmåla fokuserer på tre dimensjoner som kan ligge til grunn for denne variasjonen:

- språklig regionalisering
- alder som vilkår for språklig endring og spredning
- språkholdningers og språkidentitetens rolle ved valg av verbale strategier

Jeg har valgt ut tre tettsteder på Romerike – Lillestrøm, Jessheim og Årnes. Alle disse stedene har videregående skoler og fungerer som samlingssteder for ungdom fra hele området. Feltarbeidet kommer til å være todelt. Den første delen består av spørreskjema og lytteundersøkelse, og jeg kommer tilbake til hvordan denne delen av feltarbeidet skal foregå, og ikke minst hvilken sentral rolle denne undersøkelsen kommer til å få i prosjektet mitt. De fleste av de over hundre deltakerne i denne undersøkelsen kommer til å være elever i den videregående skolen, og undersøkelsen skal også tjene til å finne de 48 informantene som skal være med på den andre delen av feltarbeidet – intervjuene. Tolv av disse informantene skal være rundt 60 år. Jeg kommer til å benytte meg av både kvantitative og kvalitative metoder, og teoretisk sett kommer spørsmål omkring saliens, resistens og ikonisitet til å stå sentralt.

Aller mest sentralt, slik jeg ser det nå, er spørsmål omkring persepsjon. Hvilke språktrekk er det egentlig som utløser forskjellige holdninger og reaksjoner hos språkbrukere? Hva er det som får dem til å sette den ene eller andre 'merkelappen' på forskjellige typer språkbruk? Hvordan navigerer de mellom de mulighetene den språklige variasjonen gir dem, og hvordan oppfatter de begrensningene? I forbindelse med disse spørsmåla kommer jeg til å fokusere på tre aspekt:

- hvordan best beskrive det 'språklige rommet på Romerike'

- individets språklige strategier og oppfatning av dette 'rommet'
- Oslos plass og rolle i dette "rommet"

Jeg har ikke bestemt meg for om uttrykket "det språklige rommet" på Romerike er en fulltreffer eller ei blødme, og jeg veit ikke om jeg vil holde på metaforen, men så langt har den forlokkende allitterasjonen frista for mye!

Avgrensing av språklige størrelser og villgjessjakt

Å slå fast at det er problematisk å bruke språk for å beskrive språk vitenskapelig, er å slå inn åpne dører, og "sannhetene" jeg kommer med er velkjente. Likevel vil jeg vie litt plass til dette problemet, fordi det er et problem man alltid må gjennom før man går i gang med undersøkelser. Alle sosiolingvister bruker begrep som språk, språksamfunn, dialekt og varietet. Disse begrepa er ikke avgrensa og definert én gang for alle; faktisk er de så vanskelige å definere at de stadig sklir unna alle forsøk. Det er fristende å sitere Julia Roberts i filmen *Pretty Woman* første gang hun spiser snegler og de glipper fra henne og flyr veggimellom: "Slippery little suckers!" I innføringsboka "Sociolinguistics" (Hudson 1996) tar forfatteren for seg begrepa språk, dialekt og varietet og avviser dem ett for ett som vitenskapelige begrep – ingen av dem lar seg avgrense og definere i streng vitenskapelig forstand. Og han konkluderer med at språksamfunn heller ikke eksisterer:

In other words, it is possible that speech communities do not really exist in society except as prototypes in the minds of people, in which case the search for the "true" definition of "speech community" is just a wild goose chase. (1996: 30)

Vi trenger disse begrepa, men det er bedre å betrakte dem som hjelpemidler enn absolutter. Vi *generaliserer* og *idealiserer*, og de språklige størrelsene vi står igjen med, er *språksystematiske idealiseringer* (Sandøy 1992: 16). Idealiseringa er ikke nødvendig-

vis den eneste eller riktigste måten å beskrive forholda på, men derimot den mest hensiktsmessige for språkforskeren der og da.

Bruken av begrep som språk, talemål og dialekt blir heller ikke enklere av at denne terminologien ikke er forbeholdt fagfolk. De brukes i høy grad av folk flest, med vekslende innhold, og oppfatningene av innholdet kan være prega av både kunnskap og nøyaktige observasjoner, så vel som av subjektive og arbitrære preferanser, feilaktige oppfatninger og fordommer knytta til konkurrerende normer i samfunnet. I tillegg til disse begrepa har folk flest også et vell av andre uttrykk som beskriver språk og språkbruk, som f.eks. å knote eller språke, og å snakke fint, stygt, bredt, flatt, vulgært, grautmål osv. Språkvitere styrer stort sett langt utenom slike begrep når de skal avgrense sine språklige størrelser, men sjøl om man forholder seg aldri så ryddig og vitenskapelig til materialet, kommer man ikke vekk fra at måten man velger å gjøre dette på, kan være vel så mye prega av ideologi som av vitenskapelige kriterier. Dette kan f.eks. gjelde valg av termer – om man velger å omtale de språklige størrelsene som talemål, dialekt, sosiolekt eller varietet, og uansett hvor nøye man har beskrevet og definert avgrensing og bruk av termer, så skal man som regel også gi de språklige størrelsene navn, og språket byr ikke på noen nøytrale løsninger.

Et godt eksempel er de to idealiserte språklige ytterpunktene i Oslo – hva skal man velge å kalle dem? Det er ikke dekkende verken å kalle dem varieteter, sosiolekter eller bymål; de er likevel nødt til å få navn som skiller det ene fra det andre, og det å dele dem inn i øst og vest impliserer langt mer enn bare geografi. Valgmulighetene er mange – på den ene sida: vestkantmål/-dialekt, standardisert talemål, normalisert talemål, standard østnorsk, dannet oslomål, dannet dagligtale, bokmål og høystatusvarietet, og på den andre – østkantmål/-dialekt, folkelig oslomål, vikamål, vernacular, ustandardisert oslomål, lavstatusvarietet og vulgærmål. Dette er ikke noen endelig liste. Og hva skal man kalle den uspesifiserte, oslobaserte østlandsvarietet som verken er tradisjonelt østkant- eller

vestkantmål, og som er vanlig over store deler av Østlandet – geografisk og sosialt umarkert talemål, bokmål, udanna østnorsk eller kanskje gjennomsnittlig østnorsk? Valget må gjøres, og det er aldri nøytralt.

Regionen Romerike som språksamfunn

Hudson avviser altså at begrepet språksamfunn kan defineres og avgrenses i streng vitenskapelig forstand. Det forhindrer ikke at det stadig vekk blir forsøkt definert på den mest hensiktsmessige måten. Dette problemet er høyst reelt for meg i forhold til de språklige størrelsene jeg skal forholde meg til i prosjektet mitt. Jeg har valgt Romerike som arbeidsområde, og jeg vil ta for meg noen definisjoner av språksamfunn og dialekt og se om jeg kan forsvare å beskrive området jeg har valgt ut som et språksamfunn og talemålet der som dialekt.

Jeg har så langt ikke sagt noe som helst om regionen Romerike. Det er altså området like nord og øst for Oslo. Det strekker seg fra Øyeren i sør til Mjøsa i nord, i øst berører det så vidt svenskegrensa, og i alt fjorten kommuner regnes som romerikskommuner. Romerike er altså ikke en administrativ enhet som f.eks. kommune, by eller fylke, og det er heller ikke noen "naturlig" geografisk enhet, som f.eks. et dalføre eller ei øy. Verken geografisk eksklusivitet eller administrativ inndeling gir støtte for at Romerike er noen naturlig enhet. Det er først og fremst områdets historie som gjør at Romerike framstår som en enhet. Målforskere som Hoff (1968), Kolsrud (1932) og Refsum (1953) har skrevet om talemålet på Romerike, og de framhever at Romerike har fungert som en administrativ enhet både i forbindelse med kirkeadministrasjon og lovgivning langt tilbake i tida. Romerike er altså uten tvil et område der man kan føle historien suse i bakgrunnen, og dette gir en viss støtte til mitt ønske om å betrakte området som et språksamfunn, men det store spørsmålet er om slike kriterier har noen som helst realitet for innbyggerne i området i dag.

Ifølge Gumperz (1964: 137) er et språksamfunn: "[...] any human aggregate characterized by regular and frequent interaction over a significant span of time and set off from other such aggregates by differences of interaction". Er Romerike et språksamfunn ifølge Gumperzs definisjon? De gamle administrative inndelingene som jeg påpekte ovafor, gir et visst grunnlag for å påstå at området har hatt en jevn og hyppig interaksjon over tid, og at det skiller seg fra andre områder, men inndelingene sier lite om andre typer interaksjon som kan ha hatt betydning, som f.eks. handel og samferdsel. Disse aspekta veit jeg foreløpig lite om. Regionen har hatt jernbane sia 1854; strekningen Oslo – Eidsvoll var den første i landet. Ferdselen fra det tidspunktet er altså konsentrert omkring en nord-sør-akse. Men det som mest av alt preger interaksjonen i nåtida, er forholdet til Oslo. Ifølge tall fra hovedoppgaven min (Skolseg 1994) pendler 48 % av alle arbeidstakerne i regionen til Oslo daglig. Regionen bærer altså langt mer preg av interaksjon med Oslo enn av interaksjon innad. Det er en viss interaksjon mellom bygdesentre og omliggende strøk, naturlig nok, men ytterkantene i regionen har gjensidig lite med hverandre å gjøre. En fra Feiring er antakelig oftere i den norske fjellheimen (eller på Gran Canaria ...) enn på Bjørkelangen. Det er altså ikke altfor mange gode argumenter for å karakterisere Romerike som et språksamfunn i tråd med definisjonen til Gumperz.

Eksisterer det et romeriksmål?

Det er tradisjon for å betrakte talemålet på Romerike som en sams dialekt. Kriteriene som tradisjonelt ligger til grunn for inndelinga er både språkinterne og språkeksterne, og eksterne kriterier av den typen jeg tok opp i forbindelse med Romerike som språksamfunn, spiller vel så stor rolle som de språklige for målforskere som Kolsrud, Hoff og Refsum. Brit Mæhlum fikk i forbindelse med doktordisputasen sin (Mæhlum 1992: 96) spørsmål om hvordan *hun* benytter begrepet dialekt, og hun svarte at hennes oppfatning av begrepet er at det forutsetter en geo-

grafisk *eksklusivitet*. Kan så avgrensinga av talemålet på Romerike forsvaras ut ifra dette kriteriet?

I de eldre kildene om romeriksmålet legges det mest vekt på hvordan talemålet i området er prega av likhet med omliggende områder. Kolsrud (1932: 2–3) framhever formen på landskapet og samferdsla som alltid har vært i området: "Som landslaget er, so er og maalføra utan skarpe skilmerke og har mange overgangar [...] maalføret her har faatt avslite mange av sine særdrag og har halde mest paa slikt som det hadde sams med sine grannemaal." Han understreker at dette ikke er usedvanlig i målføresammenheng, og han karakteriserer slike mål som "meir eit møte av ljodlover som raader over fleire bygdelag enn ein servokster, meir ein samklang enn ein serklang". Hoff beskriver talemålet som "indre austlandsk, men sterkt farga av sambandet søretter" (1968: 718). Romerike peker seg altså ikke ut som noe språklig reliktområde, men det fins likevel språklige trekk som skiller Romerike fra områda rundt. Til forskjell fra Østfold har Romerike ikke hankjønnsbøyinga *hestær–hestane*, nektingsadverbet *ente* eller pronomenet *ho* – der har Romerike samme former som Mjøs-traktene – *hester–hesta*, *itte* og *hu*. 1. person entall *je* er også felles, og det er også fortidsbøyinga av svake verb av typen *kaste: je har kaste*. Her har både Østfold og oslomålet *a*-ending. Men til forskjell fra Mjøs-området hadde Romerike ikke på dette tidspunktet (mellomkrigstida) presens av sterke verb uten ending og med omlyd av typen *kjem* og *søv*, og heller ikke dativ eller rester av palatalisering.

Det fantes altså språkgeografisk eksklusive trekk som kunne legges til grunn for å betrakte talemålet på Romerike som en dialekt. Men er dette brukbare kriterier for dagens talemål? Det mest avgjørende språktrekket som blir trukket fram i forbindelse med forskjellen mellom Romerike og Oslo, er *e*-endinga i svake verb. Dette språktrekket var i endring allerede da Kolsrud gjorde sine undersøkelser. Han påpeker at de unge i stasjonsbyene bruker *a*-ending, og at den ser ut til å følge jernbanelinja fra Oslo og nordover. Undersøkelsen jeg gjorde i forbindelse med

hovedfagsavhandlinga viste at ingen av de unge fra de fire kommunene jeg besøkte, brukte *e*-ending i svake verb. Det gjorde heller ikke de eldste informantene nærmest Oslo, mens de eldre lenger nord på Romerike fremdeles bruker *e*-endinga. De unge bruker også i forsvinnende liten grad trekk som *je* og *itte*. Kort sagt har talemålet fått mindre til felles med nordlige områder og stadig mer til felles med Oslo. Sjøl om jeg mener det er grunnlag for å påstå at talemålet på Romerike likevel ikke er identisk med det i Oslo, er det vanskelig å argumentere for språklig eksklusivitet. Det er mulig Mæhlum ikke hadde en slik språklig eksklusivitet i tankene som den jeg har drøfta her; talemålet er jo langt ifra *uten* geografisk ekskluderende trekk – snarere tvert imot. Det står utvetydig fram som et sørøstnorsk talemål, kanskje også som et ikke-urbant eller ikke helt urbant sørøstnorsk talemål. Det sentrale er hvordan språkbrukerne oppfatter dette sjøl, men først et historisk tilbakeblikk på talemålet i Oslo.

Byen og bøndene

Amund B. Larsen beskriver talemåla i Oslo i "*Kristiania bymål*" (1907), og han deler dem inn i "*vulgærsproget*" og "*den dannede dagligtale*". Larsen var en skarp iakttaker og på mange måter sosiolingvist før noe slikt fantes, og noe av det mest slående i beskrivelsen, er at det ikke er klare skiller mellom de to Oslo-varietetene. Det er klart at ingen tok feil av vulgærspåket og det dannede språket, men det er likevel forbløffende hvor mange av trekka fra folkemålet som godt kunne sies å ha en plass i dannede dagligtale, men da helst blant menn og i 'godt lag', som Larsen uttrykker det. Han bemerker at "*de sjælelige drivfjærer under KVlg.s [vulgærspåkets] utvikling er tilbøielighetene for 'kjækhet' og for 'finhet'; disse er i regelen hinanden motsatte*" (1907: 20). Han identifiserer altså det som i dag kalles åpen og skjult prestisje (overt/covert) og legger vekt på individuelle språklige strategier som drivkrefter i utviklinga.

Det er særdeles interessant hvordan han framstiller det som

spesielt viktig for brukerne av vulgærspåket at de ikke bare markerer seg i forhold til den dannede dagligtalen, men også i forhold til de landlige talemåla som omgir byen: "[...] det krav på overlegenhet overfor landsfolk som synes at være en nødvendig følge av bylivet, har med hensyn til sproget medført, at selv de mest lavtstående dele av befolkningen er bange for at deres tale skal være bondsk [...] landsens væsen [...] ansees for klodset og ubehjælpelig – i de ting hvorpå det i byen kommer an, nemlig at klare sig mellom mennesker." I denne sammenhengen er det interessant å kommentere språktrekk som er typiske for det folkelige oslomålet på den tida, som f.eks. jamvektsformer som *smolo* (smule), *lepa* (leppe) og *hosso*, og vokalkvaliteten i orda *opp* og *om*, uttalt [u]. Dette er trekk som ville virke bondske på Romerike i dag, og det sier noe vesentlig om hvordan språket har endra seg. Vi kan si at skillelinjene mellom varietetene er de samme, mens innholdet har endra seg. Talemåla i områda rundt Oslo har bevega seg i retning av Oslo, men oslofolks behov for å markere distanse til omliggende talemål er antakelig det samme.

Hva er i hodet til folk, og hvordan få fatt i det?

Tidligere i artikkelen har jeg avvist Gumperz sin definisjon av språksamfunn i forbindelse med mitt prosjekt. Labov har en annen definisjon, og han legger vekt på språklige normer heller enn språklig homogenitet:

... a speech community cannot be conceived as a group of speakers who all use the same forms; it is best defined as a group of speakers who share the same norms in regard to language. (1972a: 158)

Denne definisjonen gir rom for både geografisk og sosialt avgrensa språksamfunn, hvilket vil si at hvis man går ut fra at forskjellige sosiale grupperinger på et bestemt sted har ulike talemålsnormer, vil det eksistere flere språksamfunn på samme sted. Det ser ut til at denne definisjonen rammes av Hudsons kritiske drøfting av begrepet, som jeg har vist til ovafor. Han

konkluderer med at språksamfunn bare eksisterer som prototyper i hodet på folk, og at å forsøke å finne ut av hva som er der, kan sammenliknes med å jakte på villgjess. Jeg vil likevel påstå at det er språkbrukernes oppfatning av den språklige virkeligheten som de lever i. man må ta utgangspunkt i for å kunne si noe vesentlig om denne virkeligheten. Det hjelper ikke å peke på nye eller gamle administrative skillelinjer eller eksklusive språklige trekk, hvis ikke disse kriteriene oppleves som reelle av språkbrukerne. I mitt tilfelle er det som sagt vanskelig å benytte slike tradisjonelle kriterier for å avgrense og karakterisere området og talemålet jeg skal undersøke. Kanskje er det heller ikke tjenlig med en slik statisk og rigid inndeling, særlig når det ser ut til å være slik at frontene mellom talemåla er de samme, mens det språklige innholdet har endra seg. Da trenger jeg en mer dynamisk modell, og denne modellen må inkludere språkbrukernes oppfatning av språkbruken rundt seg.

Svaret er, slik jeg ser det, å spørre språkbrukerne, men hvordan skal en spørre, og hvordan skal en tolke svara? Det fins mange forskjellige metoder, men selvfølgelig er ingen av dem problemfrie. Jeg vil fokusere litt på problemet med å tolke den informasjonen man får, med konkrete eksempler fra hovedfagsundersøkelsen min. Mye av bakgrunnen for det prosjektet jeg er i gang med nå, er alle de spørsmåla jeg ikke fikk svar på forrige gang. Samtaleemnene for talemålsintervjuene dreide seg bl.a. om språk og forholdet mellom by og land, og de fleste informantene mine var mellom 20 og 30 år. De unge var forbausende like i holdninger og verdivalg, særlig i forhold til byen. Ingen av dem kunne tenke seg å bo i byen, i hvert fall ikke permanent, og de hadde mange fordommer mot bylivet: I byen er det forurensing og kriminalitet, folk bor oppå hverandre og naboene hilser ikke, og det er ikke bra for barn å vokse opp i byen. Informantene mine ville ha eget hus med hage. De var også tilsynelatende ganske like i uttalelsene om talemål, for de brukte stort sett de samme språklige "merkelappene" og formuleringene. De beskrev oftest eget talemål som "bredt", og dette uttrykket er langt fra uproblematisk. For hva vil det egentlig si å snakke bredt?

Noe av problemet med min undersøkelse, og sikkert også med mange andres (uten at jeg herved vil beskyldte noen for å ha gått i de fellene jeg gikk i), er den nærheten mange talemålsforskere har til den varietetten de undersøker. Det er nesten regelen heller enn unntaket at en talemålsforsker på ett eller annet tidspunkt undersøker talemålet på hjemstedet, og ofte er det det aller første prosjektet for vedkommende. Én grunn til at jeg ikke fokuserte så mye på hva termen "bredt" innebar, var at jeg gikk ut ifra at jeg forsto hva informantene mente. Men hvis noen hadde bedt meg redegjøre der og da for hva som er bredt, ville jeg ikke gjort noen god jobb. Jeg ville nok kommet med de variablene som var aktuelle i prosjektet, men det ville ikke nødvendigvis være de språktrekka som var mest saliente for meg som språkbruker. Jeg ville antakelig tenkt som språkforsker og reagert som språkbruker, og det kan nok av og til være vanskelig å ha klart for seg når man gjør hva. Også språkforskere er språkbrukere, som lik alle andre har "ryggmargsreflekser" i forhold til forskjellige typer språkbruk.

Liknende problemer hefter seg også til andre data. Informantene mine hadde ikke alltid så mye å si om eget talemål, men hadde desto sterkere følelser ovafor bymål, som de kalte "pent, påtatt, fisefint, fløtete, pusete og helt Sonja". Enkelte presiserte at "vanlig, avslappa oslomål" var helt greit, mens andre ikke opererte med skiller – Oslo var Oslo. Likevel hadde jeg en følelse av at det helst var det de oppfatta som "ekstrem vest" som utgjorde oslomål, mens talemålsvarianter som mer ligner deres eget talemål, ikke framkaller reaksjoner. Og hva er egentlig "avslappa oslomål"? Ingen ville si noe stygt om talemålet på Romerike, men flere ga uttrykk for at de ikke var stolte av talemålet sitt og var redde for å miste det. Men på spørsmål om de da prøvde å snakke som i Oslo, var gjerne svaret at nei, *det* var de bevisste på ikke å gjøre! I ettertid har jeg spurt meg hva det er de oppfatter som "umarkert" romeriksmål, hva det er de synes de ikke behøver å ta vare på og ikke minst hva det er de synes de *ikke* kan ta til seg. Flere sa også noe slikt som at oslomål var greit inntil et visst språklig punkt, da 'tippa det over' og blei for 'fint' eller 'utprega' – noe de reagerte negativt på. De fire informantene som

danna de språklige ytterpunkta, to jenter fra Eidsvoll, som snakka mest tradisjonelt av informantene, og to gutter fra Lørenskog, som egentlig syntes talemålet i Lørenskog var temmelig 'harry', beskreib faktisk alle et slikt språklig 'vippepunkt'. Men mener de egentlig det samme? Den språklige grensesettinga i forhold til oslomålet kan knapt være det samme for fire informanter som utgjorde de språklige ytterpunkta i undersøkelsen. Felles for alle informantene var at det var vanskelig å få dem til å komme med konkrete språklige trekk i forbindelse med 'merkelappene' de brukte, og det gjorde det vanskelig å tolke informasjonen de ga meg – det blei *mye* tolkning og lite fakta, for å si det sånn.

Språklig markerthet

Det er altså saliens og persepsjon som kommer til å stå sentralt i denne undersøkelsen. Målet er å forsøke å finne ut mer om hvilke normer den enkelte setter for seg sjøl og andre, og hvordan de oppfatter forskjellige typer språkbruk rundt seg. Det er i høy grad også et mål å undersøke hvilke konkrete språktrekk som oppleves som markerte eller saliente av den enkelte, som f.eks. hvilke språktrekk som utløser reaksjoner hos dem og får dem til å plassere språkbrukere i ulike kategorier. Håpet er å finne ut mer om språklige strategier på Romerike – både hvordan språkbrukere på Romerike navigerer i det språklige rommet, og hvordan de oppfatter dette rommet. I et område der språkbrukerne kan føle seg under språklig krysspress, er det nærliggende å se valg av verbale strategier i forbindelse med begrepet nøytralitetsstrategier. Jeg er også opptatt av å undersøke om enkelte språktrekk oppfattes som ikoniske. Det vil si at de er så sentrale eller kjennetegnende for en varietet at de nesten "aleine" kan representere varietetten. Ikoniske trekk er slike språkdrag som alltid er med når en varietet karikeres, og da er det ikke frekvens som er det viktigste – enkeltforekomster er kanskje nok til at folk trekker den "rette" konklusjonen.

Men bruken av begrep som saliens og resistens i forbindelse med

språklige variabler er langt fra uproblematisk. Mest problematisk er det når de brukes for å fortolke og forklare et språklig materiale uten at språkbrukerens oppfatning av språklig markerthet er med i bildet. Det blir en tendens til at argumentasjonen går i sirkel, når resultatene blir tolka slik at enkelte trekk er frekvente fordi de er resistente, og at de er nødt til å være *under* språkbrukerens bevissthetsnivå og altså ikke saliente for i det hele tatt å være frekvente. Trekk som varierer mye, er da *over* bevissthetsnivået, og blir forklart som saliente fordi de varierer. Frekvensen blir altså sett på som forklarende i seg sjøl, noe som er problematisk. Enda mer problematisk er det at denne fortolkninga forutsetter en viss forståelsehorisont hos forskeren, nemlig at frekvente og stabile språktrekk fra en lavstatusvarietet umulig kan være frekvente eller stabile og *over* det språklige bevissthetsnivået samtidig. Forståelsen forutsetter at dialekt eller lavstatusspråk alltid må oppleves som konfliktylft og være i tilbakegang.

Perseptuell dialektologi

Som jeg har nevnt tidligere, skal feltarbeidet mitt bestå av to faser – en spørreundersøkelse og en talemålsundersøkelse med intervjuer. Språklig markerthet kommer til å være tema både for spørreskjemaet og intervjuet. Spørsmålet er hvordan jeg skal klare å finne den informasjonen jeg søker. Tore Kristiansen har undersøkt språkholdninger i Næstved på Sjælland (1991), og han har vist at de bevisste språkholdningene folk gir uttrykk for når de blir åpenlyst spurt, ikke er de samme som de gir uttrykk for når de ikke er klar over at det er språk det dreier seg om. Konklusjonen er altså at man må kamuflere at det er språk og språkholdninger det dreier seg om, hvis det er det man ønsker å undersøke. Men hvis jeg kamuflerer at det er språk det dreier seg om, vil jeg være like langt i forhold til å undersøke hvordan *språktrekk* fra varietetene i Oslo-området utløser forskjellige reaksjoner hos språkbrukerne. Jeg velger derfor å gå åpent ut med at undersøkelsen dreier seg om språk, med de metodiske ulempene det har, men det er fremdeles problematisk hvordan jeg skal få

informantene til å kommentere konkrete språklige trekk, når jeg i svært liten grad fikk dem til å gjøre det i hovedfagsundersøkelsen.

Dennis Preston har arbeida mye innafor såkalt perseptuell dialektologi eller "folk linguistics", og han understreker verdien av å bruke folks bevisste og uttalte holdninger til språk i sosiolingvistiske undersøkelser. Han har bl.a. foretatt undersøkelser der amerikanere fra forskjellige steder i USA blir bedt om å tegne inn på kart hvor i USA folk snakker dialekt, hvor de snakker penest og hvor den mest korrekte engelsken fins. I artikkelen "Whaddayaknow?: The Modes of Folk Linguistic Awareness" (1996) drøfter han hva slags språklig informasjon som er tilgjengelig for forskeren ved "åpen" tilnærming, altså hvilke språktrekk som ligger over eller under språkbrukerens bevissthetsnivå. Dette er forhold som er avhengige av hvordan språktrekka oppleves av forskjellige språkbrukere, bl.a. om språktrekka inngår i språklige stereotyper og språklig karikering. Jeg planlegger å benytte meg av liknende metoder i spørreundersøkelsen min, men har tenkt å gå et skritt lenger for å komme fram til hvilke språktrekk som oppleves som saliente. Spørreundersøkelsen vil bl.a. gå ut på at deltakerne får høre seks forskjellige talemålsprøver som representerer både et geografisk og et sosialt dialektkontinuum, og ved første gjennomlytting blir de bedt om å karakterisere talemåla de hører og oppgi hva de vil kalle varietetene. De har muligheten til å komme med geografiske, så vel som sosiale og personlige beskrivelser. Før andre gjennomlytting får deltakerne beskjed om å fortelle *hva slags* språktrekk det var som fikk dem til å karakterisere målprøven som de gjorde ved første gjennomlytting. Jeg trur at det meste av den informasjonen jeg er ute etter *inngår* i språkbrukernes bevissthet, men at det er snakk om *grader* av bevissthet, og at de trenger "ekstra stimulus" for å kunne kommentere enkelte språklige trekk. Preston påpeker at kommentarer om enkelte språktrekk kan være utilgjengelige i samtaler omkring språk, men likevel komme fram når informanten karikerer eller imiterer. Problemet med dette som metode er at langt fra alle føler seg vel med å skulle forsøke å karikere, og spesielt ikke når de blir bedt om det av en nærmest

ukjent intervjuer med opptaksutstyr.

Oppsummering

Jeg har forsøkt å si litt om det problematiske ved å avgrense og definere de språklige størrelsene jeg ønsker å undersøke, så vel som vanskeligheter i forbindelse med å inkludere språkbrukernes utsagn i den språklige analysen. Jeg vil avslutte med å forsøke å illustrere hvordan jeg oppfatter Romerike som språksamfunn, og hvordan jeg håper at denne forståelsen vil inngå i en fruktbar syntese med språkbrukernes oppfatning av de språklige omgivelsene sine.

Varietetene jeg skal forholde meg til er altså ikke klart avgrensede varieteter, men utgjør derimot et sosialt og geografisk dialektkontinuum. Varietetene idealiseres som størrelsene romeriksmål, østkantsmål og vestkantsmål, og det er et mål for prosjektet å undersøke hva slags *innhold* språkbrukerne legger i disse størrelsene, og om de i det hele tatt er en realitet for språkbrukerne. På grunn av nær kontakt med varietetene i Oslo over svært lang tid og gjennom pendling og sterk tilflytting til Romerike, vil jeg påstå at alle tre varietetene er et alternativ for språkbrukerne på Romerike, men at forskjellige faktorer har innvirkning på og begrenser sannsynligheten for valg av de forskjellige alternativene. Jeg antar at faktorer som avstand til Oslo, foreldrenes dialektbakgrunn og tilknytning til Romerike, sosialt nettverk og den enkeltes oppfatning av egen identitet, mål og ambisjoner spiller inn. Modellen jeg presenterer er en foreløpig modell – en arbeidsmodell.

Solidaritet

Jeg ser for meg tradisjonelt romeriksmål som ytterpunkt på den ene sida, og de to varietetene i Oslo på den andre. Faktorer som solidaritet, faktiske eller forventede sosiale sanksjoner, sterk tilknytning og følelse av tilhørighet trekker i retning av

romeriksmålet, mens f.eks. svak tilhørighet, draging mot en urban livsstil og bymålas prestisje trekker i den andre retningen. Jeg synes ikke det gir mening å framstille det slik at det ene bymålet har åpen prestisje (overt), mens det andre har skjult prestisje (covert). Jeg velger å se det slik at begge bymåla har prestisje; de har bare ikke den samme typen prestisje. Begge kan signalisere det moderne og urbane, og begge kan oppleves som stigmatiserte (jf. sitatet fra Larsen ovafor). Det er klart at vestkantmålet tradisjonelt har høy status, mens østkantmålet er sterkt stigmatisert, men dette er bare en del av bildet. Høystatusmål kan også virke stivt, påtatt eller konservativt, mens det folkelige oslomålet kan oppfattes som friskt, ungt, kult og mer "avslappa".

Et overordna mål for prosjektet er å undersøke hvordan den antatte språklige regionaliseringa arter seg på Romerike. Som nærmeste nabo til hovedstaden er talemålet i dette området svært sentralt i den sammenhengen. Jeg håper at jeg vil finne ut mer om dette ved å fokusere ikke bare på faktisk språkbruk, men også på hvordan den enkelte språkbrukeren oppfatter språkbruken rundt seg. Forhåpentlig vil jeg også kunne si noe om de opplevde grensene mellom varietetene og hvordan de eventuelt har endra seg.

Litteraturliste:

- Gumpertz, J.J. 1964. Linguistic and social interaction in two communities. I: *American Anthropologist* 66.
- Hartley, L.C. & Preston, D. 1999. The names of US English: Valley girl, cowboy, yankee, normal, nasal and ignorant. I: Bex & Watts: *Standard English. The widening debate*. London and New York.
- Hoff, I. 1968. *Målet i Aurskog og Blaker*. Oslo.
- Hudson, R.A. 1996. *Sociolinguistics*. 2. Ed. Cambridge
- Kolsrud, S. 1932. Romeriksmaalet. I: *Norske bygder III. Romerike I*. Kristiania.
- Kristiansen, T. 1991. *Sproglige Normidealer på Næstvedegnen*.

- Kvantitative Sprogholdningsundersøgelser*. Doktoravhandling, Universitetet i København.
- Kristiansen, T. 1997. Language attitudes in a Danish Cinema. I *Sociolinguistics. A reader and coursebook*.
- Larsen, A.B. 1907. *Kristiania bymål*. Kristiania.
- Labov, W. 1972. *Sociolinguistic patterns*. Philadelphia.
- Mæhlum, B. 1992. Svar fra doktoranden. I: *Norsk Lingvistisk tidsskrift*, 1992/1.
- Preston, D. 1989. *Perceptual Dialectology. Nonlinguists' View of Areal Linguistics*. 1989.
- Preston, D. 1996. Whaddayaknow?: The Modes of Folk Linguistic Awareness. I: *Linguistic Awareness*, Vol. 5, No. 1, 1996.
- Preston, D. 1993. *Folk dialectology. American dialect research*, 1993.
- Refsum, H. 1953. *Romeriksmålet*. Oslo.
- Sandøy, H. 1992. *Norsk dialektkunnskap*. Oslo.
- Skolseg, E. 1994. Romeriksdialektens levevilkår i skyggen av Oslo. Hovedoppgave. Universitetet i Oslo.